

<https://doi.org/10.62837/2024.9.420>

YUSİFOVA NAILƏ YUSİF QIZI
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, b/ m
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)
nailayusifova@yahoo.com

MƏHƏMMƏD FÜZULİ DÜNYASININ HƏYAT FƏLSƏFƏSİ

Açar sözlər: Məhəmməd Füzuli, fəlsəfə, həyat, dəyərlər, mənəvi, dünyəvi
Ключевые слова: Мухаммед Физули, философия, жизнь, ценности, духовный, мировой
Key word: The words: Muhammad Fuzuli, philosophy, life, values, spiritual, secular

Azərbaycan xalqının şərəfini, şöhrətini, milli iftixarını təşkil edən, yaradıcılığı və fəaliyyəti sözlərə sığmayan simalar sırasında Məhəmməd Füzulinin xüsusi yeri var. Onun böyük istedadı və parlaq dühası Azərbaycan mədəniyyət tarixində yeni bir dövr açmış, Azərbaycan ədəbiyyatını yüksək bəşəri ideyalarla, dərin insani hisslərlə zənginləşdirmişdir. Füzuli bütün varlığı, kamil və məzmunlu yaradıcılığı ilə həqiqi milli şair idi. Doğma xalqının həyata baxış, fəlsəfəsi, əxlaqı, zövqü, təsəvvür və arzuları onun əsərlərində yürek bədii boyalarla əks olunmuşdur. Məhəmməd Füzuli (1494-1556) Azərbaycan ədəbiyyatının, eləcə də ümumən Türk dünyasının ən görkəmli şairlərindən biri olmaqla yanaşı, həm də dərin fəlsəfi düşüncələri ilə məşhur olan bir mütəfəkkirdir. Onun əsərləri, yalnız poeziya nümunələri deyil, eyni zamanda, insan həyatının mənası, ilahi sevgi və ruhun mənəvi yüksəlişi kimi mövzuları əhatə edən fəlsəfi manifestlərdir (1, səh 102). Füzulinin yaradıcılığı müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunsada, onun həyat fəlsəfəsi xüsusilə maraqlıdır, çünki bu fəlsəfə insan varlığının əsl mahiyyətini dərk etməyə və dəyərləndirməyə imkan verir. Bu məqalədə Füzulinin həyat fəlsəfəsi müfəssəl şəkildə tədqiq ediləcək, onun əsərlərindəki əsas fəlsəfi ideyalar və bu ideyaların müasir fəlsəfə və ədəbiyyat aləmi üçün əhəmiyyəti təhlil ediləcək. Füzuli həyat fəlsəfəsini dörd əsas istiqamətə bölür: insan varlığının keçiciliyi, mənəvi yüksəliş, ilahi sevgi və eşq, həmçinin dünyəvi bağlılıqların mənasızlığı. Bu istiqamətlər onun əsərlərində açıq şəkildə əks olunub və bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Füzulinin fəlsəfəsində insan varlığının keçiciliyi, onun şeirlərinin başlıca mövzudur. O, həyatın qısa və müvəqqəti olduğunu, bu dünyada əldə edilən maddi dəyərlərin isə son nəticədə məhv olduğunu vurğulayır. Füzulinin dünyagörüşündə, insanın ömrü bir nəfəs qədər qısadır və bu qısa müddətdə əsl dəyərlər maddi deyil, mənəvi dünyada tapılmalıdır. Onun şeirlərində tez-tez rast gəlinən qəm və kədər, əslində, insanın bu dünya ilə barışmazlığı və faniliyi dərk etməsi ilə əlaqədardır. Füzuli üçün insanın həyatı, əqidəsi bir növ sınaq dövrüdür və bu sınaqdan müvəffəqiyyətlə çıxmaq üçün insan mənəvi dəyərlərə üstünlük verməlidir. Bu fəlsəfi baxış, eyni zamanda sufizmin təsiri altında formalaşmışdır.

Sufizmin əsas prinsiplərindən biri də insan varlığının keçiciliyi və bu dünyada Allaha tanımağın əsas məqsəd olduğu düşüncəsidir. O, bu prinsipi öz poeziyasında geniş şəkildə əks etdirmiş və onun vasitəsilə oxuculara həyatın keçiciliyini və mənəvi dəyərlərin üstünlüyünü anlatmağa çalışmışdır. M.Füzuli Azərbaycan dilini o zamana qədər görünməmiş bir zirvəyə qaldıraraq, bu dilin fikri dərinliyi və bədii bitkinliyi etibarilə Hafizin, Sədinin, Xəyyamın şəri ilə yanaşı dayanan qəzəllər, qəsidələr və rübailər yaratdı. Bədii təsvir vasitələrinin əsasını təşkil edən məcazlar dilin bəii ifadə vasitələrini və təsvir qüvvəsini artırır. Həqiqətən də ədəbi janrın məcaz (təşbih, istiarə, rəmz, kinayə, mübaligə və s.) vasitəsilə fikir, oxucuya daha aydın və maraqlı bir surətdə çatdırılır. Füzulinin məcazlardan məharətlə istifadə etməsi, onun bədii dilini olduqca zənginləşdirmişdir (2, səh 132). O, öz qəzəllərində məcazların klassik nümunələrini yaratmışdır. Eyni zamanda həmin fikirləri ifadə edərkən, gözəl və inandırıcı təşbihlərdən, düşündürücü istiarələrdən, alovlu və ziddiyyətli fikirlərin toqquşmasını ifadə edən təzadlardan, qüvvətli mübaligələrdən sənətkarlıqla istifadə etmişdir. Şairin ayrı-ayrı bədii təsvir vasitələrini yerli-yerində nə dərəcəyə qədər müvəffəqiyyətlə işlətməsinin şahidi oluruq. Füzuli üçün həyat, yalnız maddi dünyanın qayğılarından ibarət deyil, eyni zamanda, insanın mənəvi inkişafı və yüksəlişi üçün bir imkan və məkan olaraq isbat edilir. Füzuli, insan ruhunun kamilliyə çatmasını və bu yolun Allah ilə birləşmə ilə nəticələnməsini önəmli hesab edir. Onun əsərlərində mənəvi tərəqqi, xüsusilə ilahi sevgi vasitəsilə əldə edilə bilən bir yol kimi təsvir edilir. Füzulinin həyat fəlsəfəsində insanın mənəvi yüksəlişi, onun Allaha olan yaxınlığı ilə əlaqələndirilir. Bu yaxınlıq isə yalnız ibadət və dua vasitəsilə deyil, həm də əxlaqi və mənəvi prinsiplərə sadıqlıqla əldə edilir. Füzuli üçün insan ruhunun kamilləşməsi, onun Allah ilə birləşməsinə yol açır və bu birləşmə sayəsində insan, dünyanın maddi zəncirlərindən azad olur. Bu baxımdan, Füzuli insanın mənəvi inkişafının vacibliyini vurğulayır və bu məqamın insana həyatda əsl dəyər və təkan verdiyini düşünür.

Füzulinin həyat fəlsəfəsinin üçüncü əsas istiqaməti ilahi sevgi və eşqdır. Lakin Füzuli üçün sevgi, sadəcə romantik bir hiss deyil, daha çox Allah ilə insan arasında olan mənəvi bağlılıqdır. Onun əsərlərində eşq, insanı Allah ilə birləşdirən bir vasitə kimi təsvir edilir və bu sevgi vasitəsilə insan mənəvi cəhətdən kamilləşir. Füzulinin bu yanaşması sufizmin təsiri altında formalaşmışdır. Sufizmdə eşq, insanın ruhən təmizlənməsi və Allaha olan yaxınlığının bir ifadəsi olaraq qəbul edilir (3, səh 95). Füzuli də bu ideyanı öz əsərlərində geniş şəkildə əks etdirir və sevginin insana mənəvi bir təmizləmə və yüksəliş gətirdiyini vurğulayır. Onun şeirlərində eşq, həm acı, həm də zövq gətirən bir hiss kimi təsvir edilir və bu dualizm (heç bir yerdə bir-birinə endirilə bilməyən iki əks prinsipin mövcudluğunu hesab edən fəlsəfi cərəyan-dualizm adlanır), insanın mənəvi inkişafında mühüm rol oynayır.

Füzulinin həyat fəlsəfəsinin sonuncu istiqaməti dünyəvi bağlılıqların mənasızlığıdır. O, insanın bu dünyada əldə etdiyi maddi dəyərlərin və var-dövlətin əslində heç bir əhəmiyyəti olmadığını vurğulayır. Füzuli üçün əsl dəyərlər, mənəvi

və ilahi olanlardır. O, dünyəvi bağlılıqları, insanın mənəvi yüksəlişinə mane olan bir yük kimi görür və bu bağlılıqlardan qurtulmanın vacibliyini qeyd edir. Füzulinin bu baxışı, onun həyat fəlsəfəsinin əsas məqamlarından biridir və onun əsərlərində geniş şəkildə əks olunub. O, insanın bu dünyada maddi bağlılıqlardan azad olaraq, mənəvi dəyərlərə üstünlük verməsini təbliğ edir. Füzuli üçün bu bağlılıqlar, insanın ruhən yüksəlməsinə mane olan və onu dünyəvi qəlbə təlqin edən zəncirlərdir. Bu səbəbdən, Füzuli, insanların maddi dəyərlərə deyil, mənəvi və ilahi dəyərlərə yönəlməsini vacib hesab edir. M. Füzuli irsinin fəlsəfəsi yalnız öz dövründə deyil, müasir dövrdə də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun dünya və həyat fəlsəfəsi, insan varlığının mənası və məqsədi haqqında düşüncələr irəli sürən müasir fəlsəfi ideyalarla daim sıx əlaqədədir. Füzulinin əsərləri, insanın mənəvi yüksəlişi və ilahi sevgi haqqında düşüncələrini müasir fəlsəfə görüşlər və ədəbiyyat üçün ilham mənbəyi, mənəvi zənginlik olaraq saxlayır.

Məhəmməd Füzuli dünyası, həyat fəlsəfəsi onun əsərlərində əks olunan dərin mənəvi və əxlaqi dəyərlərdən ibarətdir. O, insanın bu dünyada mənəvi kamilliyə çatması üçün sevgi, eşq, irfan və düşüncə azadlığının vacibliyini vurğulamışdır. Füzuli fəlsəfəsi onun, insanın həyatını mənəvi -əxlaqi dəyərlər əsasında qurmağın, mərhəmət və şəfqət hissələrinin əhəmiyyətini təbliğ edən əsərlərindən ibarətdir. Füzuli üçün həyat mənəvi bir yolculuqdur və bu yolculuqda insanın əsas məqsədi Allah ilə birləşmək və mənəvi kamilliyə çatmaqdır. Onun yaradıcılıq dünyası, insanı mənəvi olaraq yüksəldən və həyatın həqiqi mənasını dərk etməyə yönəldən bir düşüncə sistemidir. Bu baxımdan, Füzulinin fəlsəfi baxışları həm öz dövründə, həmçinin dövrümüzdə müasir ədəbi aləmə dərin təsir göstərmişdir və onun irsi Azərbaycan mədəniyyət tarixinin, ədəbiyyatının və fəlsəfi düşüncəsinin əvəzolunmaz bir parçası olaraq qalır. Füzulinin fəlsəfi baxışları onun müxtəlif əsərlərində, xüsusilə də "Leyli və Məcnun" poemasında və qəzəllərində daha aydın şəkildə əks olunur. Bu əsərlər, onun dərin fəlsəfi düşüncələrinin poeziya vasitəsilə ifadə və tədbiq edilməsinin ən dolğun nümunələridir. İnsan kamalının həddü yoxdur. Füzuli Azərbaycan ədəbi dilinin ən böyük söz sənətidir. M. Füzulinin dili ümumxalq Azərbaycan dilinə söykənir. Böyük sənətkar Azərbaycan ədəbi dilinin kamilliyət və keyfiyyətə yüksəlməsinə misilsiz töhfələr vermişdir. Füzuli Azərbaycan dilini sevərək, yaxşı bilirdi ki, öz mənliyini, dilini sevməyən, ana dilini qorumayan bir xalqın tarixdə yaşamağa haqqı yoxdur. Odur ki, Füzuli içindən çıxdığı, qanını daşdığı xalqın dilinə laqeyd qalmamış və bu didə ən gözəl sənət əsərləri yaratmağın mümkün olduğunu bəşəri əsərlərə sübut etmişdir. M. Füzuli Azərbaycan klassik dilini ən yüksək zirvəyə qaldırmışdır. Füzulu üç dildə sənət inciləri yaratmışdır. O, öz ölməz əsərləri ilə Azərbaycan dilini geniş yaradıcılıq meydanında fars klassik bədii aləmi ilə yarışa çıxarmışdır.

*Ol səbəbdən farsî ləfz ilə çoxdur nəzm kim,
Nəzmi-nazik türk ləfz ilə ikən düşvar olsun.
Ləhceyi- türki qəbuli-nəzmi-tərkib eyləyib,*

*Əksərən əlfazi namərbutu nahəmvar olur.
Mənd tövfik olsa bu düşvari asan eylərəm,
Növbahar olcaq tikəndən bərgi-gül izhar olur.
O, bütün dünyada qəlb, ürək şairi kimi tanınmışdır.*

M. Füzuli zəmanəsinin müstəsna biliyə, dünyagörüşünə malik olan mütəqəqqi fikirli şairi idi. O, Müsəlman Şərqi Fəlsəfəsi və ədəbiyyatı ilə yanaşı Yunan mədəniyyətinə də mükəmməl surətdə aşına idi. “Leyli və Məcnun” əsərində Füzuli poemanı yazmadan öncə bir çox mənbələri öyrəndiyini bildirir və o cümlədən doğma xalqının dahi şairi Nizami Gəncəvinin adını çəkir, onu müəllim, özünü ona şagird adlandırır. "Leyli və Məcnun" poeması, Füzulinin həyat fəlsəfəsini dərk etmək üçün əhəmiyyətli bir əsərdir. Bu poema, ilk növbədə, ilahi sevgi və eşqin təsviridir (4, səh 302).. Məcnunun Leyliyə olan sevgisi, əslində, Allah ilə insan arasındakı ilahi sevgiyə bənzəyir. Bu sevgi, dünyəvi sevgi olmasına baxmayaraq, insanı mənəvi kamilliyə aparan bir vasitə kimi təsvir edilir. Füzuli üçün Məcnunun sevgisi, onu dünyadan və dünyəvi bağlılıqlardan qurtarır və mənəvi yüksəlişə gətirir. Poemanın digər mühüm məqamı, həyatın keçiciliyi və fanilik anlayışıdır. Leyli və Məcnunun sevgisi dünya ilə əlaqəsi olmayan bir sevgi olaraq təsvir edilir. Onların sevgisi, maddi dünyanın qaydalarına tabe olmayan bir sevgi olaraq, ilahi bir xüsusiyyətə malikdir. Füzuli, bu sevgi vasitəsilə oxucuya, insanın maddi dünyada axtardığı sevgi və məhəbbətin əslində mənəvi dəyərlərə yönəlməli olduğunu çatdırır. Füzulinin qəzəlləri, onun həyat fəlsəfəsinin məzmununu olaraq, digər əhəmiyyətli sahəsini təşkil edir. Bu qəzəllərdə, şairin dərin fəlsəfi düşüncələri, ilahi sevgi, insan varlığının mənası və dünyəvi bağlılıqlardan qurtuluş kimi mövzular əks olunur. Qəzəllər, insanın mənəvi yüksəlişi və Allah ilə birləşməsi yolunda yaşadığı çətinlikləri və sınaqları təsvir edir. Füzulinin qəzəllərində, sevgi və qəm kimi mövzular insan həyatının bir parçası olaraq göstərilir. O, sevginin insanı təmizləyən və mənəvi kamilliyə aparan bir vasitə olduğunu vurğulayır (6, səh 202). Füzulinin qəzəllərində sevgi, həm zərif bir hiss, həm də insanı dünyəvi qayğılardan qurtaran bir güc kimi təsvir edilir. Bu cəhət, onun yaradıcılığında sevginin xüsusi yer tutduğunu göstərir.

Füzulinin fəlsəfi irsi, Azərbaycan ədəbiyyatında əhəmiyyətli bir yer tutur. Onun əsərləri, yalnız bir şairin poetik təxəyyülünün məhsulu deyil, eyni zamanda, insan həyatının, mənəvi dəyərlərin və ilahi həqiqətlərin dərin fəlsəfi təhlilidir(5, səh 102,). Füzulinin həyat fəlsəfəsi, onun əsərlərində insanın bu dünyadakı mənəvi yüksəlişini və Allaha yaxınlaşmasını təsvir edir.

Füzulinin əsərləri, müxtəlif dövrlərdə müxtəlif alimlər tərəfindən tədqiq olunmuş və onun fəlsəfəsi haqqında müxtəlif fikir və nəzəriyyələr irəli sürülmüşdür. Bu əsərlər, yalnız Azərbaycan ədəbiyyatı üçün deyil, həm də ümumiyyətlə, dünya fəlsəfəsi və ədəbiyyatı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Füzulinin fəlsəfi düşüncələri, müasir dövrdə də aktuallığını qoruyur və onun əsərləri bu gün də oxucular tərəfindən maraqla qarşılır. Füzulinin fəlsəfi irsi, gələcək nəsillərə də

böyük təsir göstərərək, düşündürən bir irsdir. Onun əsərləri, gənc nəsillər üçün mənəvi dəyərlərin əhəmiyyətini dərk etməyə və bu dəyərlərə uyğun yaşamağa bir nümunə ola bilər. Füzulinin əsərlərində əks olunan həyat fəlsəfəsi, gənc nəslin dünyagörüşünü formalaşdırmaq və onların mənəvi inkişafına töhfə vermək üçün əvəzolunmaz bir mənbədir. Füzulinin fəlsəfəsi, həm də insanın bu dünyadakı yerini və məqsədini dərk etməyə kömək edən bir təlimdir. Onun əsərləri, insan həyatının mənasını axtaran və mənəvi dəyərlərə üstünlük verən hər kəs üçün bir rəhbərdir. Bu səbəbdən, Füzulinin fəlsəfi irsi, gələcək nəsillər üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edəcək və onun əsərləri uzun illər boyu oxucular tərəfindən sevilərək oxunacaqdır. Məhəmməd Füzuli, yalnız bir şair və mütəfəkkir deyil, həm də Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının böyük bir filosofu kimi tanınır. Onun həyat fəlsəfəsi, insan varlığının mənası, ilahi sevgi, mənəvi yüksəliş və dünyəvi bağlılıqlardan qurtuluş kimi mövzuları əhatə edir. Füzulinin əsərləri, bu mövzuları poeziya vasitəsilə əks etdirərək, oxuculara həyatın həqiqi mənasını və insanın bu dünyadakı məqsədini dərk etməyə kömək edir. Füzulinin fəlsəfi irsi, yalnız Azərbaycan ədəbiyyatı üçün deyil, həm də dünya ədəbiyyatı və fəlsəfəsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun əsərləri, bu gün də müasir oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılanır və onun həyat fəlsəfəsi müasir dövrdə də aktuallığını qoruyur. Füzulinin əsərləri, gələcək nəsillər üçün mənəvi dəyərlərin əhəmiyyətini dərk etməyə və bu dəyərlərə uyğun yaşamağa bir nümunə olacaqdır. Füzulinin həyat fəlsəfəsi, insanın mənəvi inkişafı, kamilliyi və Allah ilə birləşməsi yolunda əhəmiyyətli bir yol xəritəsidir. Bu fəlsəfə, insanın həyatda qarşılaşdığı çətinlikləri və sınaqları mənəviyyat prizması vasitəsilə dərk etməsinə və bu çətinliklərdən mənəvi yüksəliş əldə etməsinə imkan verir (7, səh 78,). Füzulinin əsərləri, bu baxımdan, insan həyatının və varlığının dərin fəlsəfi təhlili olaraq, həm keçmişdə, həm də bu gün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. “Füzuli, Məhəmməd”. “Seçilmiş əsərləri”. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958.
2. Məmmədov, Əliyər. “Füzuli yaradıcılığı və onun fəlsəfi qaynaqları”. Bakı: Elm və Təhsil, 2007.
3. Kazımov, İsa. “Füzuli: şairin dünyagörüşü və fəlsəfəsi”. Bakı: Yazıçı, 1989.
4. Əhmədov, Əziz. “Məhəmməd Füzuli və onun poeziyasında ilahi eşq”. Bakı: Qanun, 2011.
5. Cəfərov, Alxan. “Füzuli poeziyasında həyat fəlsəfəsi”. Bakı: Elm, 2015.
6. Məmmədzadə, Teymur. “Füzuli və onun fəlsəfi düşüncələri”. Bakı: Nurlan, 2001.
7. İsmayılov, Məhəmməd. “Məhəmməd Füzuli və irfan”. Bakı: Nurlan, 2005.

Rus dilində:

1. "Физули, Мухаммед". "Избранные произведения". Москва: Наука, 1974.
 2. Алиев, Камил. "Философские взгляды Физули". Баку: Элм, 1998.
 3. Рахимов, Анар. "Мистицизм и философия в поэзии Физули". Москва: Восточная Литература, 2003.
 4. Гусейнов, Мирза. "Физули и суфизм: духовные поиски поэта". Баку: Азернешр, 2010.
 5. Зейналов, Рауф. "Философская поэзия Физули". Баку: Элм, 2007.
 6. Мусаев, Теймур. "Лирика Физули и философские традиции Востока". Москва: Прогресс, 1982.
 7. Садыгов, Араз. "Философские и нравственные аспекты творчества Физули". Баку: Нур, 2012.
- Bu ədəbiyyat siyahısı Füzulinin həyat fəlsəfəsini dərin şəkildə araşdırmağa imkan verir və məqalənin yazılmasında istifadə edilə bilər.

N.YUSIFOVA

**Məhəmməd Füzuli Dünyasının Həyat Fəlsəfəsi
Xülasə**

Məhəmməd Füzuli (1494-1556) Azərbaycan ədəbiyyatının, eləcə də ümumən Türk dünyasının ən görkəmli şairlərindən biri olmaqla yanaşı, həm də dərin fəlsəfi düşüncələri ilə məşhur olan bir mütəfəkkirdir. Onun əsərləri, yalnız poeziya nümunələri deyil, eyni zamanda, insan həyatının mənası, ilahi sevgi və ruhun mənəvi yüksəlişi kimi mövzuları əhatə edən fəlsəfi manifestlərdir. Füzulinin yaradıcılığı müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunsa da, onun həyat fəlsəfəsi xüsusilə maraq doğurur, çünki bu fəlsəfə insan varlığının əsl mahiyyətini dərk etməyə və dəyərləndirməyə imkan verir. Bu məqalədə Füzulinin həyat fəlsəfəsi müfəssəl şəkildə tədqiq ediləcək, onun əsərlərindəki əsas fəlsəfi ideyalar və bu ideyaların müasir fəlsəfə və ədəbiyyat aləmi üçün əhəmiyyəti təhlil ediləcək. Füzuli həyat fəlsəfəsini dörd əsas istiqamətə bölür: insan varlığının keçiciliyi, mənəvi yüksəliş, ilahi sevgi və eşq, həmçinin dünyəvi bağlılıqların mənasızlığı. Bu istiqamətlər onun əsərlərində açıq şəkildə əks olunub və bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Füzulinin fəlsəfəsində insan varlığının keçiciliyi, onun şeirlərinin başlıca mövzudur. O, həyatın qısa və müvəqqəti olduğunu, bu dünyada əldə edilən maddi dəyərlərin isə son nəticədə məhv olduğunu vurğulayır. Füzulinin dünyagörüşündə, insanın ömrü bir nəfəs qədər qısa və bu qısa müddətdə əsl dəyərlər maddi deyil, mənəvi dünyada tapılmalıdır. Onun şeirlərində tez-tez rast gəlinən qəm və kədər, əslində, insanın bu dünya ilə barışmazlığı və faniliyi dərk etməsi ilə əlaqədardır. Füzuli üçün insanın həyatı, bir növ sınaq dövrüdür və bu sınaqdan müvəffəqiyyətlə çıxmaq üçün insan mənəvi dəyərlərə üstünlük verməlidir.

N.YUSIFOVA

MUHAMMAD FUZULI'S PHILOSOPHY OF LIFE SUMMARY

Muhammad Fuzuli (1494-1556) is one of the most prominent poets of Azerbaijan literature, as well as the Turkic world as a whole, and a thinker known for his deep philosophical thoughts. His works are not only examples of poetry, but also philosophical manifestos that touch on such topics as the meaning of human life, divine love and the spiritual uplift of the soul. Although Fuzuli's work is studied from different angles, his philosophy of life is of particular interest, as it allows us to understand and appreciate the true nature of human existence. In this article, we will consider in detail the philosophy of Fuzuli's life, analyze the main philosophical ideas in his works and the significance of these ideas for the modern world of philosophy and literature. Fuzuli divides the philosophy of life into four main directions: the transience of human existence, spiritual growth, divine love and self-love, as well as the meaninglessness of earthly attachments. These directions are vividly reflected in his works and are in close connection with each other.

The transience of human existence in Fuzuli philosophy is the main theme of his poems. He emphasizes that life is short and fleeting, and the material values acquired in this world are ultimately destroyed. According to Fuzuli's worldview, a person's life is short, like a breath, and during this short period of time, true values should be found not in the material world, but in the spiritual world. Sadness and despair, which are often found in his poems, are actually associated with a person's understanding of irreconcilability and meaninglessness with this world. For Fuzuli, human life is a kind of trial period, and in order to successfully overcome this test, a person must prioritize moral values.

This philosophy allows a person to perceive the difficulties and trials that he encounters in life through the lens of spirituality and, overcoming these difficulties, achieve spiritual growth. In this regard, Fuzuli's works are of great importance both in the past and today, as a deep philosophical analysis of human life and existence.

Н.ЮСИФОВА

ЖИЗНЕННАЯ ФИЛОСОФИЯ В МИРЕ МУХАММЕДА ФИЗУЛИ РЕЗЮМЕ

Мухаммед Физули (1494-1556) – один из крупнейших поэтов азербайджанской литературы, да и тюркского мира в целом, а также мыслитель, известный своими глубокими философскими размышлениями. Его произведения являются не только образцами поэзии, но и философскими манифестами, охватывающими такие темы, как смысл человеческой жизни, божественная любовь и духовное вознесение души. Хотя творчество Физули изучается с разных сторон, его философия жизни особенно интересна, поскольку эта философия позволяет нам понять и оценить истинную природу

человеческого существования. В данной статье будет подробно изучена жизненная философия Физули, проанализированы основные философские идеи в его произведениях и значение этих идей для мира современной философии и литературы. Физули делит свою жизненную философию на четыре основных направления: быстротечность человеческого существования, духовное восхождение, божественная любовь и привязанность и тщетность мирских привязанностей. Эти направления ярко отражены в его творчестве и тесно связаны друг с другом. В философии Физули быстротечность человеческого существования является основной темой его стихов. Он подчеркивает, что жизнь коротка и временна, а материальные ценности, приобретенные в этом мире, в конечном итоге уничтожаются. В мировоззрении Физули жизнь человека коротка, как дыхание, и за это короткое время истинные ценности должны быть найдены в духовном, а не в материальном мире. Горе и печаль, которые часто встречаются в его стихах, на самом деле связаны с пониманием непримиримости человека с этим миром и бренностью. Для Физули жизнь человека – это своего рода испытательный срок, и чтобы успешно пройти это испытание, человек должен поставить на первое место моральные ценности.

Эта философия позволяет человеку через призму духовности понять трудности и испытания, с которыми он сталкивается в жизни, и добиться духовного продвижения от этих трудностей. Работы Физули с этой точки зрения имеют большое значение как в прошлом, так и сегодня, как глубокий философский анализ человеческой жизни и существования.

**Rəyçi: Filologiya elmləri doktoru, professor
Tofiq Əbdülhəsənli
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**
